

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שיעורים ליבו חפץ | כולל שיעורי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והתנועות | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

בס"ד

שבוע פרשת תצוה

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

יום א' ב' אדר-שבת ח' אדר תשפ"ה

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית זצ"ל
ומרת הדרה בת שמהה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת סנהדרין ע"ה-פ"א

עשכנז אדר צרבים בעשרה

דף ע"ה ע"א

ואם איתא לא לימא ליה הא בצנעא והא בפרהסיא.

ומה הראיה לכך שבן נח אינו מצווה על קידוש השם, פירש רש"י דואם איתא דבן נח מוזהר על קדושת השם למה אמר אלישע לנעמן לך לשלום, אדרבה היה לו למחות בנעמן שלא ישתחוה בבית רימון. אלא ודאי מדאמר ליה לך לשלום ש"מ דבן נח אינו מוזהר על קדושת השם, ודחי תלמודא לעולם איכא למימר דבן נח מוזהר על קדושת השם, וכי איתיה קדושת השם הני מילי בפרהסיא בפני עשרה ישראל אבל בפני גוים אין שם קדושת השם, דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל ובבית רמון שהיתה שם ע"א לא היו שם ישראלים.

והקשה הר"ן דמה הועיל, דהא אמרינן לעיל דבג' עבירות החמורות יהרג ואל יעבור אפילו בצנעא, וא"כ אמאי הותר לנעמן אפילו בצנעא. והביא שתירץ הרמב"ן ז"ל דכי אמרי דבג' עבירות אלו אפילו בצנעא יהרג ואל יעבור היינו דוקא ישראל שהוזהרו במצות ואהבת את י"י אלהיך, אבל גוים אינן מצווין באהבתו אלא שבמקום פרהסיא היתה שאלה אם מצווין על קדושת השם אם לא ועל זה תירצו שבצנעא התיר לו לנעמן ובכה"ג אין בו משום קדושת השם. דהיינו, דמה שצריך אדם למסור את נפשו על עבירות האלו אפילו בצינעא אינו מדין מצות קדושת השם, אלא מכח מצות ואהבת את ה' אלקיך, אפילו נוטל את נפשו, והתורה ציותה למסור את הנפש רק בעבירות אלו דבהן אם הוא עובר אפילו מחמת אונס הרי הוא מבטל אהבת בוראו, ודבר זה לא

שייך בגוי שלא נצטווה על אהבת בוראו [והוא פשוט בסכרא, דמצות אהבה שייכת רק בישראל שנקראו בנים למקום. וראה באור החיים הקדוש [דברים ו' כ"ה] וז"ל, לפי שיש שני הדרגות בעבודת ה', אחד היא עבודה מיראה, וזה הוא חיוב על כל הנבראים, שכל עבד ירא מרבו וכו', ב' היא עבודה מאהבה, והיא מצוה רבה ועצומה, אבל אין חיובה לצד היות האדם עבד שיהיה אוהב, די שלא ישנא ויעבוד הצריך, וזה הוא דבר שחייב העבד לרבו, וכנגדו רבו חייב לזונו ולפרנסו כיד רבו וכו'], אבל על קדושת השם אפשר שמצווים.

והקשה הר"ן דעדיין קשה, שאם בן נח מוזהר על קדושת השם, למה לי ישראל, בעשרה בני נח הוא פרהסיא שלהן, דלמה לא יהיה פרהסיא בבני נח כמו בבני ישראל כיון שאף הם מצווים על קדושת השם. וכתב הר"ן לחדש דאין הכי נמי, דכל דיש עשרה בני נח כופרים בע"א אם יעבור אפילו באונס בפניהם היינו פרהסיא שלהן ויהרג ואל יעבור, אבל גבי נעמן בבית רימון כולם היו עובדים ע"א ונחשב צנעא שלא היו שם עשרה בן נח כופרים בע"א. וכתב דזה נכון.

ועוד הקשה הר"ן, דאף אם היו בני נח מצווין על קדוש השם והיה פרהסיא, למה יהרג, דהרי היה להנאת עצמן, שהמלך היה נשען ע"י נעמן ולא היה מכריחו להשתחוות אלא להנאת עצמו, שהיה נשען על ידו. וכבר כתב הר"ן לעיל דבן נח הרי הוא בע"א בישראל בשאר מצות וכל הנאת לעצמן מותר אפילו בפרהסיא. וכתב ליישב י"ל שנעמן לא היה ידוע לכל שהיה כופר בע"א, והרואה אותו שהיה משתחוה עם המלך היה סבור שהוא משתחוה ממש לע"א והיה חילול השם בדבר. ולפי תירוץ זה דהר"ן עולה דאף אם אינו עובד באמת ע"א רק נראה כך, הרי זה

כולל ומכון ראש פינה:

בכלל קדושת ה', החילול ה' בדבר הרי הוא היפך קדושת ה' וצריך למסור את הנפש עליו אם הוא פרהסיא.

[ולפי סברא זו דהר"ן יוצא דהיכא שהגויס אונסים אותו לעבור עבירה בפרהסיא להנאת עצמן, והרואים אינם יודעים שהוא להנאת עצמן וחשבים שמעבירים אותו על דת, ואם כן יש חילול ה' במה שהוא עושה, שצריך למסור את הנפש על כך, והוא חידוש גדול וצע"ג. ואולי יש לחלק דכאן סוף הדבר להוודע שהוא להנאת עצמן מה שאין כן שם [בנעמן].

ומה המסקנא, כתב הר"ן דלפי גרסת רש"י משמע דמסקנא דתלמודא דבן נח מוזהר על קדושת השם. וכתב הר"ן דגרסת הספרים שלנו ואם איתא לימא ליה, הא בצנעא והא בפרהסיא, כלומר דמהכא מוכחנין דבן נח אינו מצווה על קדוש השם, דאם איתא למה התירו אלישע במוחלט לנעמן לך לשלום, היה לו לומר בצנעא מותר בפרהסיא אסור, אלא ש"מ מדלא קאמר ליה מידי דבן נח אינו מוזהר על קדוש השם, והכי מסקנא דתלמודא. וזו דעת וגרסת ר"ת כדאיתא בתוספות, וכן הוא בהדיא בירושלמי במסכת שביעית דישראל מצווין על קדוש השם גוים אינן מצווין על קדוש השם.

תספר עמו מאחורי הגדר וכו' ימות ולא תספר עמו מאחורי הגדר וכו' וחד אמר פנויה היתה.

וצ"ע על מה באו בכלל לשאול, וכי מה האיסור לספר עם פנויה אחרי הגדר, ואין בזה רק גדרי קדושה, ומה שייך לשאול על כך או לאסור. והבן יהוידע ר"ל דקאי אדלעיל, דתעמוד לפנינו ערומה, דאמרו שלא יראנה רק תעמוד כך מאחרי הגדר ויספר עמה, דעצם המעשה והמצב הזה ירגיע את יצרו, ואסרו משום שהרי זה בכלל פריצות.

ועוד אפשר לומר דודאי בסתם אדם אין מקום לשאלה, ומי שיש לו גדרי קדושה בודאי לא יבוא לשאול כאלו שאלות, ומי שאין לו גם כן לא ישאל, אבל כאן הואיל וכבר אמרו בתחילה שיעשה כך או כך ואסרו, ממילא אדם כזה גם סיפור מאחרי הגדר הוא אצלו בגדרי התאוה, וממילא אצל המספרת הוי גם כן בכלל פריצות.

ולינסבה מינסב.

כתב רש"י, ולינסבה מינסב, דאין כאן פרוצות בעריות, דכולהו ליעבדן הכי ולינסבן ואין כאן עבירה אלא מצוה. ע"כ. דהיינו דבכהאי גוונא אין סברא לאסרה עליו אף שכבר נתן עיניו וכו', ועיין ברבינו יהונתן מלונגל שהאריך קצת יותר ומתוך דבריו מתבארים דברי רש"י יותר, וז"ל, ולינסבה מינסב, כלומר כיון דפנויה היא יתנוה לו לשום נישואין דאין כאן שום עבירה אלא מצוה דכולהו נשי הוו עבדי הכי, כדאמרינן [תענית כ"ו ע"ב] לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכפורים שבהן בנות ישראל

יוצאות במחולות ואומרות בחור תן עיניך במשפחה [שם ל"א ע"א] ויש מהן אומרות תן עיניך ביופי.

רב פפא אמר משום פגם משפחה.

ומאי בינייהו, כתב הבן יהוידע דנראה דאיכא בינייהו היכא דזה החושק הוא גם כן מאותה משפחה, כגון בן דודה או בן אחיה, ואם ימות מאותו חולי של החשק יגיע פגם יותר למשפחתה, כי יאמרו העולם למה מת זה מפני שחשק את פלוגית, וכהאי גוונא לרב פפא היו מתירין אך לרב אחא אין הפרש. אי נמי כגון דההיא אתתא כבר יצא עליה קול שזינתה קודם זה, וא"כ בלאו הכי יש מצידה פגם משפחה טפי, ומה יוסיף זה הפגם על הראשון, ולכן לרב פפא היו מתירין, אבל לרב אחא אין מתירין גם בכהאי גוונא. ע"כ. ועוד י"ל דאיכא נפקא מינה היכא דהיא גיורת או שפחה משוחררת, דפגם משפחה ליכא וטעם פריצות בעריות שייך גם כאן, דסוף סוף נמצאת מפקיר בנות ישראל ומרגילן לעריות.

נטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה.

כתב הבן יהוידע, אין הכונה שנטלה וניתנה ביד שמים ח"ו, אלא הכונה הוא דכל טעם ביאה הן של היתר הן של איסור נמשך מיצר הרע, כדאיתא לעיל דבזמן שתפסו את יצר הרע דעריות לא נמצאה ביצה בת יומה, כי החימום תלוי ביצר הזה, ובזמן שהיה בית המקדש קיים אז על ידי הקרבת הקטורת ועל ידי מכנסיים של בגדי כהונה נחלש כח יצר הרע דערוה, ובחורבן דליכא קטורת וליכא בגדי כהונה נתחזק כח היצר הרע להחליש ולמעט כח התאוה של ביאה המותרת, והגדיל והחזיק כח התאוה של ביאה אסורה. ומה שהביא פסוק מים גנובים ימתקו לאו למילף מהאי קרא שבחרבן בהמ"ק תליא מלתא, אלא הביא פסוק זה למילף מיניה שיש טעם בביאה אסורה טפי מן ביאה של היתר. ומה שתלה דבר זה בבית המקדש הוא מסברה דנפשיה על דרך שבארתי בס"ד, כי בזמן בית המקדש שיש קטורת ובגדי כהונה נחלשת הקליפה שממנה ימשך היצר הרע לטמא האדם בביאה האסורה, מה שאין כן בחורבן גוברת:

ובמהר"ל ביאר זאת באופן פנימי, דישראל עם קדוש כל פעולתיהם משתלשלות ומתייחסות מהשורש העליון הרוחני שלהם, והחיבור בין איש לאשה תלוי בחיבור שבין הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל, ובזמן שהיה בית המקדש החבור של הש"י עם ישראל היה בבית המקדש חבור גמור [וזכר לדבר הכרובים שהיו מעורים זה בזה בזמן שהיו ישראל עושים רצונו של מקום, והיו מראים לעולי רגלים ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה [יומא נ"ד ע"א]]. ומכח החבור הזה היה החבור ג"כ של איש ואשה בחבור עליון, חבור באחדות גמור והוא טעם ביאה. וכאשר חרב בית המקדש נטל טעם ביאה ונתנה לעוברי עבירה, כי להם יש חבור גמור לעבירה מכח שהוא לחם סתרים, ומכח זה הוא מתחבר

לגמרי לערוה ומתאחד עמה, ועוד כי הערוה היא דבוקה עמו ביותר, כמו שאמרו חז"ל שהיא קשורה בו ככלב, וד"ל.

ובבאר מים חיים על התורה [פרשת משפטים], הלך על דרך רש"י וביאר יותר, שלא ח"ו שהקדוש ברוך הוא נתן טעם גדול לעוברי עבירה, כי למה יעשה ה' כן לבריותיו אשר ברא, רק שאחר החורבן ניטל טעם ביאת ההיתר מאפסות הכח הגופני מעול שעבוד המלכים ובטלה התאוה, ולעוברי עבירה מחמת שמים גנובים ימתקו, הם מתגברים בכוחם למאוד מאוד, ומרגישים הטעם כבראשונה, ולא שניתן להם מחדש, רק שמהם לא ניטל ונשארו כבראשונה להיותן עוברי עבירה ומים גנובים ימתקו, וכמו שאמרו שגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה, לצד שהמצווה יצרו מקטרגו שלא לעשותו ודואג תמיד לבטל יצרו, כמו שאיתא בתוספות [ע"ז ג' ע"א ד"ה גדול] ומכל שכן בעבירה שהיצר הרע מגדיל תאות חשק האיסור אין כמוהו.

ולחם סתרים ינעם.

רש"י פירש דלישנא מעליא נקט כמו כי אם הלחם אשר הוא אוכל, דהכונה לאשתו. אבל הרמ"ה הביא פירוש זה וכתב דלאו מילתא היא, דהתם בפוטיפר מדבר בלחם ממש, והכי קאמר ולא ידע אתי מאומה, כלומר מתוך שהאמינני על ממוני, לא ידע אתי מאומה, אינו יודע מאומה מכל ממוניה כי אם הלחם אשר הוא אוכל, כשאני נותן את הלחם לפניו יודע בלבו שיש לו לחם לאכול, והראיה מהפסוקים הסמוכים דכתיב הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן ביד.

פרק תשיעי

דף ע"ו ע"א

במוסר את בתו שלא לשם אישות.

ולכאורה צריך להבין, וכי דברה תורה במתים, דלאו דין בר איניש, ומי שיורד לדיוטא תחתונה כל כך גם אזהרות התורה לא יועילו לו, ומה בא הכתוב להזהיר, וכתב הרמב"ם [הלכות נערה בתולה פ"ב ה"ז], אני אומר שזה שנאמר בתורה אל תחלל את בתך להזנותה, שלא יאמר האב הואיל ולא חייבה תורה מפתה ואונס אלא שיתן ממון לאב הריני שוכר בתי הבתולה לזה לבוא עליה בבל ממון שארצה או אניה זה לבוא עליה בחנם שיש לאדם למחול וליתן ממון לכל מי שירצה, לכך נאמר אל תחלל את בתך להזנותה. שזה שחייבה תורה לאונס ולמפתה ממון ולא מלקות בשאירע הדבר מקרה שלא מדעת אביה ולא הכינה עצמה לכך, שדבר זה אינו הווה

תמיד ואינו מצוי, אבל אם הניח זה בתו הבתולה מוכנת לכל מי שיבוא עליה גורם שתמלא הארץ זימה ונמצא האב נושא בתו והאח נושא אחותו, שאם תתעבר ותלד לא יודע בן מי הוא.

וכתב עוד הרמב"ם שם, והמכין בתו לכך הרי היא קדשה ולוקה הבעל והנבעלת משום לא תהיה קדשה, ואין קונסין אותו, שלא חייבה תורה קנס אלא לאונס ומפתה, אבל זו שהכינה עצמה לכך בין מדעתה בין מדעת אביה הרי זו קדשה, ואיסור קדשה אחד הוא בין בבתולה בין בבעולה, ולפיכך אמרו חכמים שהיוצא עליה שם רע בילדותה אין לה קנס כמו שבארנו, שהרי זו בחזקת שהפקירה עצמה לדבר זה ברצונה.

ועל זה השיג הראב"ד, א"א אין דעתי מסכמת לזה, שאין קדשה אלא העומדת בקובה של זונות וכן אמרו בספרי לא תהיה קדשה אזהרה למזנה כענין שנאמר לא היתה בזה קדשה, ושם נאמר הקדשה היא בעינים על הדרך.

והנה מה שהכריח את הרמב"ם לפירוש זה הוא לשון הכתוב להזנותה, דהרי לא קיימא לן כרבי אליעזר שסובר שפנוי הבא על הפנויה עשאה זונה, ואם כן איך יש לאו על המוסר בתו להנ"ל, אלא בהכרח שיש כאן לאו של לא תהיה קדשה והמוסר בתו לשם זה עובר באל תחלל את בתך להזנותה.

והר"ן כתב, לכאורה משמע דבפנויה עסקינן, שאם מסרה שלא לשם אישות שעובר בלאו, וזה אינו, דהוא רק לדעת רבי אליעזר וכאן הסוגיא אליבא דכולי עלמא. וכתב לפרש ד"ל דאזהרה זו היא על האב שלא ימסור את בתו שתהא מופקרת לכל אדם כענין הקדשה, שאע"פ שהיא פנויה ואין בביאתה לאו בתורה, מ"מ כיון שהיא מזנה מכל אדם היא מביאה לזנות, שאינה יודעת הולדות ממי הם ונמצא אב נושא את בתו ואח נושא אחותו [כמו שכתב גם הרמב"ם]. והכל קאי על סיפא דקרא דכתיב ולא תזנה הארץ, דאיסור הזנות הוא מחמת הולדות שיבואו לשאת זה את זה ונמצאו חייבי כריתות ומיתות בית דין נושאים זה את זה, וזה זנות גמורה, והלאו הוא שלא יחלל את בתו לגרום לזנות כנ"ל. וכתב דלאו זה הוא בכל מי שמביא לידי מצב של זנות, דהוא הדין להיא שמסרה עצמה שלא לשם אישות. וה"ה והוא הטעם על הבעל, שהכל הוא בכלל ולא תזנה הארץ, שאע"פ שאין לאו בפנויה זהו כשהיא מיוחדת לו לפלגש אבל שיבא עליה דרך הפקר עובר הוא בזה הלאו, ויש בכלל איסור זה מקדש ונושא נשים בכל מדינה ומדינה והוא מגרש אותן שמביא ג"כ לידי זמה שאח נושא אחותו ואב נושא את בתו כדאיתא ביבמות.

ובפסקי הרי"ד כתב, תניא אל תחלל את בתך להזנותה, במוסר את בתו שלא לשם אישות, וכן שמסרה את עצמה

שלא לשם אישות, פירוש דכתיב ולא תזנה הארץ, בא להזהיר על האשה כשהיא גדולה ויצאה מרשות האב. והוא כנ"ל בדברי הר"ן, ומשמע דכן הוא בגירסת הגמרא.

והקשה הר"ן למאי איצטרכינן להך דרשא, הא איכא לאו שלא יהיה קדשה בבני ישראל. ותירץ דההוא לאו הוי לב"ד, שאם ידעו קדשה בעיר שיבערוה משם, והכא הוי הלאו מיוחד לאביה ולעצמה [מכאן משמע דס"ל בענין קדשה כהרמב"ם].

ואביי ורבא, האי אל תחלל את בתך להזנותה מאי עבדי ליה, אמר רבי מני זה המשיא את בתו לזקן.

רש"י כתב דמתוך שאינה מקבלתו מזנה היא עליו, משמע שהוא בגלל שאינו בן גילה. והמאירי כתב שמא אם ישיא אותה לזקן המזוהם ולכיוצא בו יגרום לה ליבטל חנו אצלה ותתן עיניה באחרים, משמע שהוא משום שבדרך כלל אצל זקנים מצאנו שהם מזוהמים ומאוס עליה, אבל לא עצם הפרש הגילים הוא הגורם. יהיה אשר יהיה, כללא דמילתא דזקן לאו דוקא, אלא צריך לזהר להשיא את בתו למי שיהיה מקובל עליה ותחיה עמו בשלום, ומי שאינו עושה כן עובר בלאו הנ"ל.

איזהו עני רשע ערום זה המשהא בתו בוגרת.

פירש רש"י שמשא אותה בשביל מלאכה. והקשה הבן יהוידע דמה ערמה עושה בשחיה זו. וכתב דעני בדרך כלל אין לו במה להשיא את בתו ולכן היא משתתה, אבל כשבאים לישאנה בחנם דצריך להשיאה בעל כרחו הוא אומר אין אני משיאה אלא עד שתגדל עוד ותהיה שלימה לידע ולהרגיל בעסק הבית כדי שתמצא חן בעיני בעלה ותשמשו תשמיש טוב. או ישא מערים לתת דופי ושם רע באלו הרוצים לישאנה בחנם והוא דופי בשקר, כי כונתו להשהותה אצלו כדי שיהנה ממלאכתה ותשמיש שלה:

דף ע"ו ע"ב

ואמר רב כהנא משום רבי עקיבא הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו.

וקשה למה הביא כאן מימרא זו דרבי עקיבא, ולפום ריהטא הביאו משום שגם זו מימרא של רב כהנא בשם רבי עקיבא, אבל הערוך לנר כתב לבאר דמה שאמר חלעיל עני רשע ערום, והקשינו מה היא הערמה, דהערמה היא דאביה נותן לה עצה לפי דרכו כשרוצה להנשא שלא תנשא לאותן האנשים, שעל ידי כן תהיה לו לשפחה, וזו ערמתו, ולכן אתי שפיר הא דהביא מימרא בתרא דרב כהנא משום ר"ע הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו דדמי להך מימרא קמייתא:

והערוך לנר כיון לפירושו של רבינו יהונתן מלוניל, שכתב כן להדיא, הוי זהיר מיועצך לפי דרכו, כלומר לפי הנאותו, כגון המשהא בתו בוגרת, שאחד מטובי העיר מדברים עליה שתנתן לאחד מבניו לאשה, הוא מיעץ לבתו בוגרת שלא תתרצה לו ומראה לה פנים [כלומר מסביר לה] שאינו רגילה במשפחה נקייה [ולכן אין הם מתאימים לה]. על כן צריכה היא שתבדוק הענין, אם נוגע הוא אביה באותה עצה ומתכוין לטובת עצמו ולהנאתו לא תשמע לו, ואם לאו תשמע לו, והוא הדין לכל אדם השואל עצה מן חבירו יבחין בזה אם נותן לו עצה ההוגנת לו אם לאו. והמחזיר אבידה לגוי.

הנה בירושלמי בבא מציעא [פ"ב הלכה ה'] אמרו דשמעון בן שטח החזיר אבידה לגוי משום קידוש השם, ועוד הביאו בירושלמי דרבתינו הזקנים קנו כרי חטים מאנשי הצבא ומצאו בו צרור של דינרים והחזירו להם, ועוד מיייתי התם עובדא ברבי שמואל שהחזיר אבידה למלכה, ועל זה קשה מאחר דכאן קאמר עליו נאמר לא יאבה ה' סלוח איך הותר להם להחזיר לגוי משום קידוש השם. וכתב הבן יהוידע ליישב דכאן איירי דכשמתעסק בהשבת אבדה צריך לטרוח הרבה, שעושה בשבילה שימוש בגופו וגם מאבד זמן בעבודה, כגון שראה שור נדח בדרך וצריך לו טורח וטיפול גדול כדי שיחזירנו לו, או ראה ממונו של גוי נפסד וצריך לו טיפול הרבה ואיבוד זמן להצלתו, ועל זה קאמר לא יאבה ה' סלוח לו שהוא מאבד כמה שעות וגם מאבד כח גופו בשביל זה שהוא גוי, דהא כתיב בגוי [דברים י"ב] לא תחנם לא תתן להם מתנת חנם [עבודה זרה כ.], והרי זה נותן מתנת חנם מכח גופו וגם כמה שעות מחייו וזמנו, אבל בהיכא דמצא מרגלית כהך דשמעון בן שטח או צרור דינרים בעובדא דרבתינו הזקנים או תכשיט כהך דרבי שמואל שאין בזה איבוד זמן וגם ליכא טורח הגוף וחסרון כח, שרי להשיב מפני קידוש השם אע"פ שזה הוא גוי דהא לא נתן לו מתנת חנם בזה וליכא בזה משום לא תחנם.

ולפי מה שכתב רש"י בטעם האיסור יש לומר דלא קשה מידי, דרש"י כתב והמחזיר אבידה לנכרי, השווה וחבר נכרי לישראל, ומראה בעצמו שהשבת אבדה אינה חשובה לו מצות בוראו, שאף לנכרי הוא עושה כן שלא נצטוו עליהם. ע"כ. דהיינו שמי שמחזיר אבידה לגוי מראה שאינו מקיים מצוה זו בגלל שנצטוו מהשי"ת עליה, אלא בגלל שזה דבר שראוי לעשותו כי כך נאה וכך יאה להתנהג, וגם אם לא היינו מצטווים על מצוה זו היינו עושים אותה מדעתנו כי כך הוא דרך ישובו של עולם, וממילא מי שמחזיר אבידה, אדרבה, כדי לקדש שם שמים, בודאי הוא בכלל עושה מצות בוראו, ואדרבה, מוותר הוא על ממון שהיה יכול לזכות בו כדי לקדש שם שמים.

והא תניא האוהב את אשתו כגופו וכו'.

כתב הרמ"ה, כלומר שחם עליה כמו שהוא חם על גופו, אבל יתר מגופו לא שייך למימר, שהרי אהבה דבר המסור ללב היא ואין אדם יכול לאהוב את אחר יתר מגופו, אבל לענין כיבוד דבר שאפשר הוא, שהרי יכול לכבדה יתר מגופו במלבושים שנאים יותר משלו. והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה, מזרזן במצות וביראת המקום. והמשיאן סמוך לפרקן כדי שלא יבואו לידי עבירה כשמגיעין לפרקן, עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך זו אשתו, אימתי אשתו עמו בשלום כשאוהבה כגופו ומכבדה יתר מגופו, ופקדת נוך, מה שבנוך, והיינו בניו ובנותיו, ומאי ופקדת, לפקדן ולשים עיניך על דרכיהן כדי להדריכם בדרך ישרה. ולא תחטא כמשמעו, ואמילי דגופיה קא מזהר ליה, אי נמי הכי קאמר, ולא תחטא כיון שעשית כן ניצלת מן החטא.

סמוך לפירקן שאני.

וכמה הוא סמוך לפרקן, כתבו הראשונים דיש להם להשלים ימי נערות חצי שנה או שני חדשים, דליכא למיחש שמא תזנה עליו בשביל שנה או חצי שנה, שאם היה קטן הרבה אסור להשיאו גזירה שמא תזנה אשתו עליו, אבל כיון שהוא סמוך לפרקן ליכא למיחש לינות ומקיים מצוה גדולה שהשיאו אשה קודם שיטעום טעם דאיסורא. והרמ"ה כתב הטעם דסמוך לפירקן שאני, דלא סגיאל דלא חזו לתשמיש כל דהו.

ומכל מקום יש לשאול, איך משיאין אשה לקטן, והא לא תתקנו נישואין לקטן, ואם כן הוי דרך זנות. כתב המאירי, ומעתה כל שנשא אשה מותר להתיחד עמה, ואף על פי שביבמות אמרו שלא תקנו נישואין לקטן והיה לנו לומר שבעילתו בעילת זנות עד שיגדיל ויקדש קדושין גמורין, לא נאמר כן אלא ליפטר מן החליצה ומן הייבום וכן מן הגט לדעת קצת, אבל מ"מ לענין זה יש לו שם נישואין שאין בעילתו בעילת זנות שאם לא כן האיד היה משבח את המשיאן סמוך לפרקן, וזהו שאמרו בפרק הכותב [כתובות צ' ע"א] שהקטן שהשיאו אביו אשה כתובתה קיימת, אלמא רגילין היו לעשות כן ואם אינן כלום האיד הכתובה קיימת והרי מוקדמת היא. כך כתבו חכמי התוספות.

וכתב המאירי דאין לראיה של התוספות הכרח אלא בסמוך לפרקן, והם נראה שכן הוא דעתם אף בקטן הרבה. וכתב המאירי, ורבותינו ז"ל אסרוה על ידי מעשה, שמאחר שאם קדשה אחר מקודשת לשני ואסרוה לקטן כדין אשת איש אף קודם הקידושין, הרי היא כפנויה דעלמא, ובקטנה הוא שנתקנו נישואין שלא ינהגו בה מנהג הפקר, אבל בקטן אין נישואין כלל. והם פירשו סמוך לפרקן דאין הכונה סמוך לגדלותם בעודם קטנים, אלא סמוך לפרק נישואין, שהוא כמו שאמרו במסכת

אבות בן שמונה עשרה לחופה, דהיינו שישאם קרוב לזמן זה או קודם לו הרבה, וכענין מה שאמרו אנא נסיבנא בשיתסר ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא לשיטנא גירא בעיניה.

ולשון הרמב"ם [הלכות איסורי ביאה פרק כ"א הלכה כ"ה], מצות חכמים שישא אדם בניו ובנותיו סמוך לפרקן, שאם יניחן יבואו לידי זנות או לידי הרהור, ועל זה נאמר ופקדת נוך ולא תחטא, ואסור להשיא אשה לקטן שזה כמו זנות היא. ע"כ. וכן בשו"ע [אבן העזר סימן א' סעיף ג'], מצוה על כל אדם שישא אשה בן י"ח, והמקדים לישא בן י"ג, מצוה מן המובחר, אבל קודם י"ג לא ישא דהוי כזנות. ע"כ. ועיין בט"ז שם [מכת"י, הוצאת מכון ראש פינה, ס"ק ד'] דכתב דלדעת הרמב"ם והטור קודם י"ג הוי כזנות, ולדעת התוספות ב"ג הוי מצוה מן המובחר, וסמוך ל"ג לא הוי מצוה ולא הוי זנות, עיי"ש ובנו"כ שם מה שדנו בדברי הב"ח שם.

תנו רבנן האוהב את שכניו כו' עליו הכתוב אומר כו'.

כתב הרמ"ה דהני כולוהו מעין גמילות חסד ניהו, וכלהו כתיבי בקראי דלעיל מהאי, המקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו תרוייהו נפקי לן מדכתיב ומבשרך לא תתעלם, והיינו טעמא דנקט בת אחותו, שאין לך בקרובותיו שמותרת לינשא לו קרובה לו מבת אחותו ובת אחיו, ומה שנקט דוקא בת אחותו ולא בת אחיו, משום שגמילות חסד עם האשה גדולה מאשר עם האיש, שהאשה חלשה היא יותר לפיכך גמילות חסד דנישואי בת אחותו עדיפא מבת אחיו. והאוהב את שכניו נמי מהכא נפקא לן, דכיון דרבינן המקרב את קרוביו הרי שכניו בכלל דכתיב טוב שכן קרוב מאח רחוק. והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו דכתיב הלא פרום לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו.

ובענין נושא בת אחותו כתב הרמב"ם [הלכות איסורי ביאה פרק ב' הלכה י"ד], ומותר לאדם לישא אשת בן אחיו, ונושא אדם אשה ובת אחותה או בת אחיה כאחת, ומצות חכמים שישא אדם בת אחותו והוא הדין לבת אחיו שנאמר ומבשרך לא תתעלם. ע"כ. וזה דלא כדברי הרמ"ה הנ"ל דבת אחותו דוקא. וכדברי הרמב"ם כן דעת הרשב"ם שכתב דאחותו דנקט תלמודא מפני שמדלתו בדברים ושכיחא שנושא בתה. ודעת ר"ת דדוקא בת אחותו, לפי שהיא בת מזלו טפי, כדאמרינן רוב בנים דומין לאחי האב. ורש"י כתב דגעגועי אדם רבים על אחותו יותר מאחיו ומתוך כך נמצא מחבב לאשתו.

ומה שהקשו בתוספות על המלוה סלע לעני בשעת דוחקו שאינו מעלה כמבואר במסכת חגיגה, ויישבו בכמה אופנים, יש לכאורה לחלק דכאן הלשון המלוה סלע לעני בעת דחקו, דהדיוק הוא על המלוה, שהעני מקבלו דרך כבוד ולא מתבייש בכך, והנותן עושה זאת בתורת גמילות חסד כמו שהבאנו מהרמ"ה לעיל, ודוקא

יתושין חייב. רב אשי אמר אפילו לפני יתושין נמי פטור, הני אזלי, והני אתו וכו'.

כתב הר"ן לבאר מדוע הוצרך רבא לומר שני האופנים, מת ברעב ומת בחמה, דלכאורה טעמא דפטור מפני שסוף רעב לבא, וא"כ היינו אידך דרבה דסוף חמה לבא וסוף צנה לבא דפטור. ותרתי למה לי. וכתב דודאי הא דמת ברעב פטור היינו אף על פי שהתחיל בו הרעב, דלא דמי לכפתו בצנה ומת בחמה ומת דחייב, דהתם מיירי דיש באותה חמה ובאותה צנה בעצמה כדי להמית, והוה ליה ככבש עליו לתוך המים או לתוך האש שאע"פ שאינו מת מיד בחמה ובצנה כמו באש, מ"מ באותה חמה ובאותה צנה הוא מת ע"י שצמצמוהו לתוכו. אבל כשהתחיל בו הרעב, אותו השיעור מן הרעב שהתחיל בו בשעת כפיתתו אין בו כדי להמית, אלא מוסיף הוא ובא לו מאליו, ודומה קצת לסוף חמה לבא שהרעב הממית סופו לבא ממקום אחר, ולא שאותו רעב בו כבר. וכן כתב הרמ"ה, דפטור לפי שלא מת מחמת הרעב שהיה לו בשעת כפיתה אלא מחמת הרעב שבא לו לאחר מכאן, וגרמא בעלמא הוא ואין דינו מסור לבית דין אלא לשמים.

ולקמן אמרינן דפליגי רבה ורבי זירא בסמוך בכפה עליו גיגית ופרע עליו את המעזיבה שמיד בשעת כפיתת הגיגית התחיל בו הבל שיהא מוסיף והולך עד שיהא בו כדי להמית, וכן נמי בשעה שפרע את המעזיבה התחיל בו צינה שתהא מוספת והולכת עד שיהא סוף הממית לבא ממקום אחר, דכל שהתחיל בשעת כפיתה והוא מתרבה וממית מחלוקת, וקי"ל כרבה ופטור. וכתב הר"ן דלפ"ז כי אמרינן כפתו בחמה ומת בצנה ומת חייב, צריך לשער אם היתה באותה חמה ובאותה צנה כדי להמית בשעת כפיתה, כלומר שאם כפתו בבקר קודם שנתחמם השמש כל צרכו פטור לדעת רבה.

וכן כתב הרמ"ה בתוספת ביאור, דמה שאמר רבה כפתו בחמה ומת בצנה ומת חייב דהוא שלא רבתה עליו חמה ולא רבתה עליו צנה, דא"כ היינו סוף חמה לבוא סוף צנה לבא, ולא דמי לכפתו ומת ברעב דפטור משום דההיא שעתא לא הוה הרעב חזק, ותאמר שגם כפתו בחמה ההיא שעתא לא היה החום חזק, דאילו כפתו ומת ברעב, הרעב שהרגו אינו הרעב שהיה בזמן הכפיתה, שהרעב לא בא אלא מחמת שמיעיו מתרוקנים, וכמה שמתרוקנים יותר מתקרבת מיתתו, ובודאי בשעת כפיתה לא התרוקנו מייעיו כמו לאחר מכן, ונמצא שהרגו רעב אחר ולא זה שהיה בשעת כפיתה. אבל כפתו בחמה ההיא חמה דהוא בשעת כפיתה היא ניהי דהויא בשעת מיתה ולא איתוסף בה חמימותא כלל.

מה שאמרו כפתו לפני ארי פטור לפני יתושין חייב. לרש"י טעמא דכפתו לפני ארי פטור משום דאי נמי לא היה כפות אינו יכול להציל מן הארי. וכתב הר"ן די"מ

בעת דחקו מעלתו יתירה, דבשעת דוחקו של אדם אין רוצים להלוותו שמא לא יוכל לפרעו, ועוד דגם בעת דוחקו של אדם שאז הוא כבר מאבד את כבודו ומתבזה לפני הבריות, זה שומר על כבודו ונמצא זה גומל עמו חסד בגופו ובנפשו, וכפי שאנו יודעים גדולה הגמילות חסד עם נפשו של אדם, לרוממו ולחזקו, מגמילות החסד עם גופו, וכבר אמרו חז"ל [בבא בתרא ט' ע"ב] ואמר רבי יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך ב"א ברכות, הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות דכתיב הלא פרוש וגו' ועניים מרודים תביא בית וגו' כי תראה ערום וגו', והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות שנאמר ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וגו' ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וגו'. ע"כ. והוא ג"כ נלמד מהמקרא של דרשה זו.

שהברזל ממית בכל שהוא.

פירש רש"י שאם תחב לו מחט בוושט, וכדאמרינן והוא דברזיה מיברזו. והקשה הר"ן דבאופן זה אף אם תחב לו קוץ בוושט כך הוא ממית. אלא פירוש ר"ת עיקר, שהברזל יש בו כדי להמית בכל מקום שתוחבין בו בגוף, משום דפרזלא מרזיף זרופי, והכי איתא במסכת שבת פרק אין מעמידין, האי פדעתא סכנתא היא ומחללין עליה את השבת, ופירוש פדעתא מכת ברזל. אבל המאירי כתב, זה שביארנו בברזל שכל שהרגו דרך חודו אין בו שיעור דווקא שתחבו במקום שהנקב יש בו כדי להמית, כגון בושט או בלב וכיוצא באלו, ושמא תאמר ואף בעץ כן, וכמו שאמרו ששפדו בייחור של תאינה, ודאי כך הוא, אלא שמ"מ צריך שיעור בעביה מה שאין כן בברזל.

ההוא גברא דצמצם לחיותא דחבריה רבינא מחייב ורב אחא בר רב פוטור.

ולמעשה נחלקו אם מדמים דיני ממונות ונזקין להלכות רוצח. וכתב הר"ן דלכאורה מי שפוטור הוא מפני דלא דין דינא דגרמי, דמחמת דינא דגרמי בודאי חייב, הילכך לדידן פשיטא דחייב דהא מצמצם לא גרמא בנזקין בלחוד הוא דפטור, אלא דינא דגרמי דבריא היזיקיה. ובחושן משפט [סימן שפ"ג ס"ה] הביא מהטור דהוא דוקא שאחזה בידו, אבל אם רק סגר עליה הדלת שלא תצא י"א דפטור מדיני אדם משום דלא עשה מעשה בגופה. אמנם אינו פטור רק אם הוא לא הכניסה, אבל אם הכניסה וסגר הדלת חייב כיון שעשה מעשה.

דף ע"ז ע"א

אמר רבא כפתו ומת ברעב פטור. ואמר רבא כפתו בחמה ומת, בצינה ומת חייב. סוף חמה לבא, סוף צינה לבא פטור. ואמר רבא כפתו לפני ארי פטור, לפני

דהא דכפתו לפני ארי דפטור אין צריך לומר אם כפתוהו ואח"כ בא ארי ואכלו שהוא פטור, אלא אף על פי שהיה הארי שם וכפתוהו לפניו פטור, משום דהארי אם רוצה אוכל ואם לא רוצה לא אוכל, ואין זה כמצמצם לתוך המים או לתוך האור דהתם עכ"פ ישרף או יטבע במים, אבל הכא אין ההיזק מחוייב לבא. והרי אפילו במשסה את הכלב ואת הנחש פטור משום דאדעתא דנפשיהו קא אכלי.

וכתב הר"ן דהדבר פשוט שאם התחיל הארי לאוכלו והוא היה בורח ממנו ובא זה וכפתו לפניו עד שהמיתו זהו ודאי ככבש עליו המים ואין יכול לעלות משם דחייב ולפי שיטה זו צריך לומר דכי אמר רבה לפני יתושין חייב דמיירי שכבר התחילו לאכול בו והוא היה בורח ובא זה וכפתו לפניהם שהוא חייב כמי שכבש עליו לתוך המים, ואם תשאל אם כן אין חילוק בינם לבין ארי, דשניהם באופן שבורח וכפתו חייב, אין הכי נמי, ורק חידוש ביתושים שאף שאותן יתושין שהתחילו בו אין גומרין מיתתו דהני אזלי והני קא אתו, אף על פי כן הוא חייב מפני שכל היתושין שם אחד הם כענין המים שוודאי אינו מת באותן המים שנכבש לתוכן אם הם מים זוחלין דהני אזלי ואחריני אתו שמת בהם, אלא טעמא דמילתא דחייב דשם מים אחד הם, ה"נ שם היתושין אחד הם. ורב אשי פליג דאפילו ביתושין נמי פטור דלא דמו למים מפני שכולן מתדבקות והן גוף אחד, אבל היתושין הן גופין נחלקים ואיכא למימר בהו הני אזלי והני אתו ופטור. כך פירש בתוספות ז"ל ויפה פירשו. כך כתב הר"ן. וכן פירש גם הרמ"ה.

וגדרי רציחה ילפינן מקראי [במדבר ל"ה ט"ז-כ"א] ואם בכלי ברזל הכהו וימת רוצח הוא מות יומת הרצח: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רוצח הוא מות יומת הרוצח: או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וימת רוצח הוא מות יומת הרוצח: ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימת: או באיבה הכהו בידו וימת מות יומת המכה רוצח הוא גאל הדם ימית את הרוצח בפגעו בו: וכתב שם המשכיל לדוד, דמה שכתבה התורה גם כלי עץ יד וכו', אף על גב דהוה אפשר למשמעיה מאבן דבעינן שיעורא, י"ל דאצטריך לענין אחר, והוא דמשערין ג"כ המכה עצמה, וכן משערין כח ההורג והנהרג.

וכן כתב הרמב"ם [הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ג הלכה א'], המכה את חברו בזדון באבן או בעץ והמיתו, אומדין דבר שהכחו בו ומקום שהכחו עליו אם ראוי אותו חפץ להמית באבר זה או אינו ראוי, שנ' באבן יד אשר ימות בה הכהו או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו עד שיהיה בו כדי להמית, ואינו דומה מכהו על לבו למכהו על ירכו.

[הלכה ב'] הואיל ונאמר אשר ימות בה מכאן שאומדין מקום המכה. כשם שאומדין החפץ שהכה בו ומקום

המכה כך אומדין כח ההכיה שנאמר באבן יד מכאן שמשערין את היד, אינו דומה זורק אבן בחבירו ברחוק שתי אמות לזורק בו ברחוק עשר שברחוק עשר יהיה כחה יתר, ואינו דומה זורק ברחוק עשר לזורק ברחוק מאה שברחוק המקום ביותר יתמעט כח ההכיה.

[הלכה ג'] וכן משערין המכה עצמה ומשערין כח ההורג וכח הנהרג, אם הוא גדול או קטן, או חזק או חלש, או בריא או חולה וכן כל כיוצא בזה, שנאמר אשר ימות בה, מיתתו של זה משערין כל סבותיה.

[הלכה ד'] כלי ברזל לא נתנה לו תורה שיעור, שנאמר ואם בכלי ברזל הכהו וימות רוצח הוא, ואפילו במחט, והוא שיהיה לו חוד כמו מחט או שפוד או סכין וכיוצא בהן, אבל אם הכהו בעשת של ברזל וכיוצא בה אומדין אותה כדרך שאומדין האבן או העץ.

[הלכה ה'] המכה את חברו בלא כלי והמיתו, כגון שהכהו בידו או ברגלו או נגפו בראשו והמיתו משערין כח המכה וכח הנהרג ומקום המכה, אינו דומה דוחף חבירו באצבעו לבועט בו ברגלו בכל כחו, ואינו דומה מכהו על לבו למכהו על מתניו, ואינו דומה חלש המכה את הבריא החזק לבריא חזק המכה חלש או חולה.

[הלכה ו'] ומנין שמשערין בכל אלו שנאמר או באיבה הכהו בידו וימות מות יומת המכה, אף על פי שנאמר בידו הצריך הכתוב להיות ההכיה באיבה מכלל שמשערין כח ההכיה.

[הלכה ז'] וכן הדוחף את חברו מראש חגג ונפל ומת משערין גובה המקום שהפילו מעליו וכח הנדחף, שאינו דומה בן יומו שנפל לגדול שנפל, ומנין שמשערין גובה המקום, שנאמר ואם בשנאה יהדפנו, ויראה לי שכל מקום שאין כגבהו עשרה טפחים אין בו כדי להמית כדרך שאמרו בבור לענין בהמה.

[הלכה ח'] אחד המכה את חברו באבן או בעץ או שהכהו בגוש של אדמה או בגוש של מלח וגפרית או בסל מלא עפר או צרורות ואפילו בפלח של דבילה, שנאמר אשר ימות בה, כל שהוא ראוי להמית, והכוויד הוא שממית.

[הלכה ט'] הדוחף את חברו לתוך המים או לתוך האש, אומדין אותו, אם יכול לעלות משם פטור ממיתת בית דין ואם אינו יכול לעלות חייב, וכן אם כבש עליו בתוך הים או בתוך האש עד שלא נשאר בו כח לעלות ומת חייב אף על פי שאינו הוא הדוחף בתחילה. והוא הדין למניח ידו על פי חברו וחוטמו עד שהניחו מפרפר ואינו יכול לחיות, או שכפתו והניחו בצנה או בחמה עד שמת, או שבנה עליו מקום עד שמנע ממנו הרוח, או שהכניסו למערה או לבית ועישן עליו עד שמת, או שהכניסו לבית של שיש והדליק עליו נר עד שהמיתו ההבל, בכל אלו נהרג עליו שזה כמי שחנקו בידו.

והני מילי לענין אומד המכה, אבל כדי שיתחייב אדם מדין רוצח צריך שיעשה מעשה בידו או מכוחו, וכמו שכתוב שחייב משום רציחה על מכה בידו או במקל או בגופו וכו', וכל דבר שאדם משתמש בו כדי להמית הרי הוא בכלל זה, מה לי עץ או גרזן ומה לי מים או אש, רק צריך שהדבר הממית יהיה כבר בזמן פעולת הרציחה, דאז הוי כאוחז הדבר הממית בידו ומשתמש בו, וחייב אף אם מת לאחר זמן, ובלבד שלא יהיה שינוי כנ"ל בענין רעב וכו' שאז הוא פעולה חדשה שלא מתייחסת לרוצח.

דף ע"ז ע"ב

אמר רבא דחפו לבור, וסולם בבור, ובא אחר וסילקו, ואפילו הוא קדם וסילקו פטור, דבעידנא דשדייה יכול לעלות הוא וכו'.

ובכל אלו אי אפשר לחייבו משום רוצח שחייב מיתת בית דין, אבל נידון כרוצח בדיני שמים, וז"ל הרמב"ם [הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ג' הלכה י'], אבל הכופת את חברו והניחו ברעב עד שמת, או שכפתו והניחו במקום שסוף הצנה או החמה לבוא לשם ובאה והמיתתו, או שכפה עליו גיגית, או שפרע עליו את המעזיבה, או שהשיך בו את הנחש, ואין צריך לומר אם שסה בו כלב או נחש, בכל אלו אין בית דין ממיתין אותו, והרי הוא רוצח ודורש דמים דורש ממנו דם.

[הלכה י"א] וכן הדוחף חברו לבור והיה שם סולם בבור שיכול לעלות עליו, או שזרק בו חץ והיה תרים בידו להגן עליו ובא אחר וסלק את הסולם והסיר את התרים, שניהן אינן נהרגין בבית דין, אפילו היה הדוחף עצמו הוא שחזר וסלק הסולם פטור ממיתת בית דין ונדרש ממנו דם.

זרק כדור בכותל וחזרה לאחוריו והרגו חייב וכו' האי מאן דכפתיה לחבריה ואשקיל עליה בידקא דמיא גירי דידיה הוא ומיחייב. הני מילי בכח ראשון, אבל בכח שני גרמא בעלמא הוא. ואמר רב פפא זרק צרור למעלה, והלכה לצדדין והרגה חייב וכו' כח כחוש הוא וכו'.

מתנאי חייב הרוצח תהיה הפעולה מיוחסת אליו, שנאמר שהרי הוא כאילו עשאו בידו, ולכן כל דבר שבא מכוחו ממש הרי הוא כאילו עשאו בידו, וכן ברמב"ם [הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ג' הלכה י"ב], הזורק צרור בכותל וחזרה האבן לאחוריה והרגה חייב מיתת בית דין, שמכחו היא באה, וכן אלו שמשחקין בכדור שהתרו בהן והרגו בתוך ארבע אמות פטורין חוץ לארבע אמות אפילו לסוף מאה אמה חייבין, והוא שיש בה כדי להמית כמו שביארנו. [הלכה י"ג] זרק אבן למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב. הכופת את חברו והניחו במקום שאינו יכול לברוח והציף עליו מים ומת הרי זה נהרג עליו, והוא שימות מכח ראשון הבא ממעשיו. ע"כ.

ודוקא הלכה האבן לצדדים חייב, אבל הלכה למעלה ונפלה למטה לא, דפסק כוחו, וכתב הר"ן דהקשו על זה ואמרו דלמה לא יהא חייב אי אולא האבן לתחת ממש, שהרי הזריקה שלו שזרק האבן למעלה חייבה לו הירידה הזאת, ולמה לא תהיה העליה הזאת כמדליק האש בשדהו ואחר כך באה רוח מצויה דחייב למ"ד דאשו משום חציו, והכי קי"ל, שאע"פ שאין האש הולכת מכחו כלל, מאחר שהוא מדליקה במקום רוח מצויה רואין אותה כאילו הוא עצמו עשאה. וכתב דכתב ה"ר דוד ז"ל בשם רבותיו בעלי תוספות דאין חייב נזיקין אלא בכח ובפועל, לא במה שנעשה מאליו בלא פעולה, ורוח מצויה פועלת היא ורואין אותה כאלו היה בכח אדם ע"י שהיא מצויה, והרוח המצויה היא כגרזן ביד האדם, אבל הירידה למטה אין בה פועל של כלל אלא שמחמת כבדה היא יורדת, ואף אם הרגו בירידתו לא נעשה זה בפועל אלא כובד האבן הוא שהזיק מאיליו.

והר"ן דחה תירוץ זה, דא"כ מאן דכפתיה לחבריה לפני ארי אמאי פטור, הא איתיה הארי הפועל האוכל האדם כמו הרוח המצויה המלכה האש, ואם תרצה לחלק בין ארי דאדעתיה דנפשיה קא אכיל ומ"ה פטור, אבל הרוח המצויה הוא בטבע, וכיון שהיא בטבע רואין אותה כאילו היה פועל המבעיר האש, אם כן יותר היא בטבע תנועת האבן למטה, לפי שלעולם תרד למטה אחר שהושלכה למעלה, וברוח אינו כן, דהרבה זמנים יש שאין מנשב שום רוח ואפילו מצויה, וכיון שכן יותר ראוי הוא שנאמר שתהיה תנועת האבן למטה פועל האדם, כי הוא פועלה בהשליך אותה למעלה, יותר מתנועת הרוח המצויה הנעשית בלי שום פועלה.

וכתב הר"ן לייסד שאין לדמות נזקי ממון לרוצח לענין חייב מיתה, משום דרוצח אקיל רחמנא גביה דלא עשה בו שוגג כמזיד ואונס כרצון, וכיון שכן בעינן שיעשה פועל ממש וברי היזיקא קודם שיתחייב מיתה, כההיא במאן דכפתיה לחבריה ואשקיל עליה בדקא דמיא דבכח ראשון חייב בכח שני פטור משום דלא הוי גיריה אלא בכח ראשון, אבל בכח שני אף על גב דברי היזיקה, כיון דלא עביד מעשה ממש אלא בגרמא פטור, וכהאי גוונא לענין נזיקין, אילו הניח חפצי חברו בקרקע ואשקיל עליה בדקא דמיא ונאבדו אפילו בכח שני משמע דחייב, דכח שני זה ברי היזיקה והוי דינא דגרמי ממש. וכתב הר"ן דכל זה לפי שיטת הר"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל, אבל בתוספות ז"ל פוסקין דאפילו בממונות פטור, ואין בזה דינא דגרמי, ומכל מקום החילוק אמיתי. וכתב עוד הר"ן דלענין אשו נמי, אף על גב דמשום חציו הוא וכדקי"ל הכי, מ"מ לא מיחייב מיתה אלא א"כ נפל לתוך האור וכבשו שם או שדחפו לאור ואין יכול לעלות משם דעביד מעשה ממש, וכדאיתא בהדיא במתניתין.

סתם משחקין בכדור כמה דעיילי טפי מינה ניחא ליה.

ובשהרגה בתוך ד' אמות הוי ליה כנתכוון לזרוק ארבע זורק שתיים דפטור. ודעת התוספות שהכונה שפטור מגלות, דלענין פטור מיתה הוא פשיטא דהא לאו בר התראה הוא. ודחה הר"ן ד"ל שהתראה היא שהעדים התרו בו שלא לזרוק ארבע שמא יזרוק שתיים ויהרוג את האדם שהוא עומד בתוך שתיים והוא קיבל ההתראה.

גירי ידיה הוא ומיחייב.

כתב הרמ"ה דלכאורה קשה דבהכרח מדובר כאן שהיה מחסום בפני המים והוא נטל את המחסום ובאו מים על הנרצח, ואם כן אמאי מיחייב, הא לאו כחו הוא, ועוד דמאי שנא מדרכה דאמר זרק בו חץ ותרים בידו ובא זה ונטלו ואפילו הוא קדם ונטלו פטור דבעידנא דשדא מפסק פסיקי גירי, אלמא אף על גב שנטל את הדבר שהפסיק בין הנרצח לחץ פטור, וכ"ש כאן דהני גירי לאו מכחו קא אזלי, ואמאי מיחייב. וכתב לחלק דכיון דהמים הולכים מחמת מעשיו ככחו דמי, שהרי גם חץ כשירים אותו הוא לא הולך מחמת כוחו, אלא מחמת דהוא עוזב את יתר הקשת וכך החץ נורה, ושם פשיטא דחייב, והיינו דקאמר רב פפא גירי ידיה נינהו ומיחייב.

ומה שהקשה דמאי שנא מזרק בו חץ ותרים בידו, באמת אינו דומה, כי שם כשסילק את התרים הרי סלקו לפני שהגיע החץ לתרים, ולכן פטור, כי במעשה הסילוק לא עשה כלום, ואף שסוף החץ לבא, כבר אמרנו שכל מקום דאמרין דסופו לבא פטור. מה שאין כן כאן כשמסלק את המחסום בפני המים, הרי המים נוגעים במחסום וכשמסלקו הוי גירי ידיה, ולכן חייב רק בכח ראשון, דהיינו המים שנעקרו ממקומם בשעת סילוק הדבר המפסיק, והם המים הקרובים לדבר המפסיק, אבל המים הבאים לאחר מכאן הם כח שני ופטור.

וכתב הרמ"ה דפירוש זה קצת קשה, דאם כן אין לדבר קצבה, ועוד שכל המים סמוכים להדדי וכחד גופא דמו. וכתב לפרש פירוש אחר, דכח ראשון היינו שהמים הזוררים בשעה שפינה להן דרך לא עמדו עד שהגיעו לאיש הכפות, אבל אם עמדו בדרך מחמת דבר שערכבן ולסוף נמשכו מאליהן והלכו לאו גירי נינהו, וכתב דפירוש זה מדויק יותר.

ורש"י כתב דכח ראשון היינו שכשפינה להם דרך לצד זה מיד נפלו עליו דהוי כחו, וכח שני היינו שהניחו רחוק קצת ולא נפלו המים מיד בצאתו מגדרותיהן עליו, אלא לאחר מכאן הלכו על המקום שהוא שם, גרמא הוא ולא מכחו. וכתב הרמ"ה דלאו מילתא היא דכיון דקאמרין דגיריה נינהו מה לי כי מטו לאלתר מה לי כי מטו לאחר זמן:

זרק צרור למעלה, והלכה לצדדין והרגה חייב.

אבל בנפלה למטה ממש פטור, ועיין לעיל שהבאנו פירוש הר"ן בזה דהוי פטור מיוחד ברוצח. אמנם הרמ"ה

כתב ושמעינן מינה דאי אזלא תחת והרגה פטור, דלאו כחו הוא וגרמא בעלמא הוא. וכתב עוד ה"מ בזרק כלפי מעלה וחזרה והרגה, אבל מי שהיתה אבן בידו ונתכוון להניחה כדי שתפול על האדם ותהרג וירדה והרגה חייב, אף על גב דלאו כחו הוא גירא ידיה הוא, דלא גרע מבידקא דמיא כמו שביאר הרמ"ה לעיל [ובאמת ראינו כך לעיל במצות הנסקל, שהעדים מרימים אבן ועוזבים אותה והיא נופלת על הנסקל, ומקיימים בזה מצות סקילה].

דף ע"ה ע"א

הכל מודים בהורג את הטריפה שהוא פטור. בגוסס בידי שמים שהוא חייב. לא נחלקו אלא בגוסס בידי אדם.

בענין טריפה יש לכאורה תימה גדולה, דהרי צריך להבין, אם הוא נחשב כמת ולכן ההורגו פטור, אם כן לא יצטרף למנין, ואשתו תהיה מותרת, וגם הוא יהיה פטור מכל המצוות שבתורה כי במתים חפשי... וסברות מעין אלו הן סברותיו של דואג האדומי [בראשית רבה פ"ב פ"ב פ"ב פ"ב] שטען שהואיל ודוד חייב מיתה כדין מורד במלכות, הרי אשתו כבר מותרת, עי"ש, והרי פשיטא ופשיטא שאין הדבר כן, והדרה קושיא לדוכתה, המת הוא אם חי.

והענין הוא דודאי טריפה הרי הוא כחי לכל העניינים שהזכרנו לעיל, ומה שאמרו שטריפה הוא כמת הוא דין פרטי בהלכות רציחה או עדים זוממים, דמי שהורג טריפה אינו חייב מיתה כרוצח, דלא חייבה התורה מיתה בידי אדם רק על ההורג אדם שלם, אבל טריפה לא חייבה התורה מיתה בידי אדם, והרי הוא כמו שהבאנו לעיל לענין מי שהמית את חבירו על ידי גרמא או סוף רעב לבא וכיו"ב, דכתב הרמב"ם דבכל אלו אין בית דין ממיתין אותו, והרי הוא רוצח ודורש דמים דורש ממנו דם. וכן כתב הרמב"ם [הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ב' הלכה ח'] להדיא, ההורג את הטריפה אף על פי שאוכל ושותה ומהלך בשוק הרי זה פטור מדיני אדם וכו', וכתב המאירי לעיל [נ"ז ע"ב] לענין בני נח, דאפילו הרג טרפה או כפתו לפני ארי וכן כל כיוצא אלו שחייבין מיתה בישראל אלא שאין בית דין ממיתין אותן בבני נח נהרגין שהרי אף בישראל רשאי המלך להרגן.

ואם הרג אדם גוסס בידי שמים הרי זה נהרג עליו, אבל טריפה אינו נהרג עליו, והחילוק כתב הרמ"ה דגוסס בידי שמים ובא זה וקירב את מיתתו, הרי הוא נטל ממנו את כל נפשו, אבל הורג את הטריפה גברא קטילא קטל, דלענין זה אפילו נפש כל דהו ליכא, והראיה דבטריפה אמרינן דאינו חי, אבל בגוסס אמרינן דרוב גוססים למיתה, ולא כולם.

וכתב עוד הרמ"ה דאם הכוהו כמה בני אדם, הראשון שעשאו טריפה מסתבר דחיובי מיחייב. אמנם כתבו הראשונים שאין הורגים אותו עד שימות המוכה, שאפילו

דף ע"ט ע"א

רבי שמעון אומר אפילו נתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור.

ולכאורה פסק הרמב"ם [הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ד' הלכה א'] כרבי שמעון, וז"ל שם, המתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתת בית דין ומן התשלומין ומן הגלות, לפי שאין ערי מקלט קולטות אותו כמו שיתבאר, לפיכך הזורק אבן לתוך עדה מישראל והרג אחד מהן פטור ממיתת בית דין. ובאמת השיג הראב"ד, א"א כר"ש הוא זה ואין הלכה כרבי שמעון. ע"כ. ועיין בכסף משנה שיישב שבאמת הרמב"ם רק נקט לשון כלשונו של רבי שמעון, אבל טעמו של הרמב"ם מטעם שאין כאן התראה, עיי"ש.

דף ע"ט ע"ב

רוצח שנתערב באחרים כולן פטורין. רבי יהודה אומר כונסין אותן לכיפה. כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה נידונין בקלה.

ולקמן [פ' ע"ב] אמרו דשמע מינה מותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר קל. וכתב רש"י, דאי לא הוי מותרה למיתה קלה הנך דנתחייבו חמורה היאך נתחייבו בסקילה, הא לא אסרו בהם מיתה זו, ונפטריה לגמרי אלא נילף מהכא דהוי מותרה. ע"כ. כלומר דההוא אמינא היא לפטור לגמרי, ואם נאמר שמותרה לדבר חמור לא הוי מותרה לדבר קל לפי האמת פוטרים אותו.

והקשה הר"ן דאפילו נאמר שהמותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר קל ואינו מחוסר התראה, מ"מ אי אתה מקיים בו המיתה הכתובה בו, והיה ראוי לנו לומר שיהיה פטור כדאמרינן דבעינן קרא כדכתיב. ותיירץ דאי אמרינן שהמותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר הקל, כבר נתחייב במיתה זו משעת התראה. ואף שאין זו המיתה שחייבה תורה, מ"מ במקום שנתערבה הקלה בחמורה אינו מבטלות זו את זו שהקלה בכלל החמורה, ולפיכך ידונו בקלה, דלא נחשב שדנים אותו בדין אחר, אלא בחלק מן הדין שלו שנתמעט על יד התערובת שנתרבו המיתות ויש בכלל מאתים מנה. כן הביא בשם ה"ר דוד ז"ל. והר"ן כתב סברא אחרת, דכי נתמעטו שאר חייבי מיתות שלא להמיתן אלא במיתה הכתובה בהן היינו דוקא שלא לשנותה מקלה לחמורה כדעבדינן גבי רוצח, אבל מחמורה לקלה פשיטא דנוכל לשנותה כל היכא דאמרינן דמותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר קל.

וצריך להוסיף ביאור בזה, דסוף סוף מה ההוא אמינא לפטור חייב סקילה לגמרי מפני שנתערב בחייבי סייף או חנק, וממילא נצטרך לפטור את כולם כי יש כאן אחד שפטור לגמרי ואין אנו יודעים מי הוא.

כופר אינו משתלם אלא לאחר מיתה, ואף על פי שהדבר ודאי שימות, אין הורגים אותו כדרך שאין הורגים את המכה אדם מכה שודאי ימות ממנה, כל זמן שהוא חי, דאין הטריפה חשוב כמת לענין זה.

דף ע"ה ע"ב

מלמד שחובשין אותו.

מדבעינן קרא לחבישה חזינן דהוא דין בפני עצמו, ולא היינו יכולים לחבשו אם לא למדנו מהכתוב, ואף שהוא סברא שצריך לחבשו כדי שלא יברח, ובעינן למילף מקרא, או מהמקושש, וגם שם הוצרכנו לומר שהיתה הוראת שעה, ומה צריך להוראה כדי לתפוס אדם שלא יברח, ועוד במדבר להיכן יברח... אלא רואים שזו הלכה מיוחדת, אף שצריכים למצוא עצה כדי להביאו לדין, מכל מקום לכלאו בבית סוהר אי אפשר אם לא היה גילוי של הכתוב. וצריך אם כן להבין גדרה של חבישה זו, דלכאורה הוא סוג של עונש.

והענין יש לבאר, שהוא כמו שמצאנו בסוטה, דאין הבדל בין טמאה לטהורה, כולן צריכות להתבנות בסדר שעושים לסוטה קודם שמשקים אותה, ויש להבין, סוף סוף אם תצא טהורה מדוע מגיע לה בזיונות אלו. וכתבו דסוף סוף עשתה מעשה פריצות, דנסתרה והתייחדה אחרי קינוי, ואף שכבשה יצרה ועמדה בנסיון, שעל זה מבטיחה לה התורה ונקתה ונזרעה זרע, מכל מקום היה כאן מעשה עבירה של פריצות, ועל זה היא מקבלת את הבזיונות. והוא הדין לכאן במכה חבירו, שהוא עצמו מעשה עבירה, אך אם מת חבירו מחמת ההכאה עונשים אותו במיתת סייף, אבל אם לא מת, ועדיין הוא בספק שימות, על דבר כזה חייבה אותו התורה בחבישה, ואה"נ הרי זה בתורת עונש [ובאמת מצאנו מימות עולם ששלילת חירותו של אדם היתה עונש מקובל, כמו יוסף במצרים ועוד מקומות, ומלכותא דשמיא כעין מלכותא דארעא].

ויש לדון אם חבשוהו והיקל חליו והבריא, דאז צריך לשלם חמישה דברים, האם צריך לשלם קודם שמוציאים אותו מן החבישה, או שהוא דין נפרד לחלוטין ודין תשלומין בעלמא דאין עליו דין חבישה. ויש מלשון הרמב"ם קצת ראייה דצריך לשלם קודם, דז"ל [הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ד' הלכה ג']. המכה את חבירו באבן או באגרופ וכיוצא בהן אומדין אותו, אם אמדוהו לחיים נותן חמשה דברים ונפטר, ואפילו חלה המוכה והכביד ומת מחמת המכה הרי זה פטור. ואם אמדוהו למיתה אוסרין את המכה בבית הסוהר מיד וממתנינן לזה, אם מת יהרג המכה ואם הקל ונתרפא רפואה שלימה והלך בשוק על רגליו כשאר הבריאיים משלם המכה חמשה דברים ונפטר. ע"כ. קצת משמע שחבוש עד שמשלם, אמנם כמובן אינו מוכרח.

שלא הלך בקומה זקופה, כי מי שהולך בקומה זקופה אין עליו יראת בוראו. ואמרו קידושין [ל"א ע"א] שמי שהולך בקומה זקופה כאילו דוחק רגלי שכינה, והשלישי שיהיה שלם עם זולתו, זה שאמר ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנותו של חברו והרע אל חברו, ואחר כך אמר עוד ואל אשה נדה לא קרב שלא נהנה מקופה של צדקה שדבר זה גנאי ובזיון אליו גם זה אין לו לעשות.

שלא אכל בזכות אבותיו.

כתב הבן יהודע, נ"ל לקשר מדות טובות אלו זו עם זו, והיינו אדם שיש בידו תורה ומעשים טובים עשר ידות על אחרים, הנה כפי הטבע יוכל היצר הרע להכשילו בגאווה, באומרו ראה מעשיך וראה מעשה אחרים דאין עושים אחד מעשרה ממך, ובמה יוכל האדם לדחות יצר זה מעליו, הוא שיחשוב שהוא ניזון ומקבל טובות בעולם הזה של עושר וחיים ובנים בזכות מעשיו ועסק תורתו ולא מכח המזל והכוכב שנולד בו, וכיון שהוא חושב כך לא יבא להתגאות, כי בזה אפשר שכלה כל הקרן של תורה ומצוות שיש בידו, וכמו שאמר יעקב אבינו ע"ה קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך וכו' [בראשית ל"ב י']. אבל אם יחשוב האדם שהוא ניזון ומקבל טובה בשביל זכות אבותיו אבל זכותו עודנו שלם יבא להתגאות, ולזה אמר שלא אכל בזכות אבותיו, שאינו מצייר בדעתו שאוכל בעולם הזה בזכות אבותיו אלא בזכות עצמו, וכיון דחושב בזכות עצמו לא יתגאה, וזהו עיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל שלא הלך בקומה זקופה, כלומר לא נתגאה כי המתגאה כאלו עובד ע"ז, וכיון שלא נתגאה דנמצא שלא לקח דבר שאינו שלו כי הגאווה היא רק להשי"ת נאה ולא לזולתו, על כן ממילא לא ירד לאומנות חברו דדמי הא להא, וכיון דנזהר שלא לעשות נזק לחבירו ולקפח פרנסתו אז ממילא אל אשה נדה לא קרב שלא נהנה מקופה של צדקה, כי יאמר שמא לא יש בקופה כי אם דינר זה ואם אקחנו נמצא קפחתי עני אחר שאם יבא לבקש לא ימצא כלום אחרי, וסיים צדיק הוא חיה יחיה, דידוע צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו צדיק בן רשע, וכאן אמר דצדיק הוא ולא אביו, כי הוא צדיק בן רשע, עם כל זה כיון שיש בו מידות אלו חיה יחיה בעולם הזה ובעולם הבא. אי נמי עושר וחיים ממש. אי נמי חיה בחיים שלו ויחיה בחיים של זולתו:

דף פ"א ע"ב

מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה, ומאכילין אותו שעורין, עד שכריסו מתבקעת. ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה, ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ.

ומבואר בגמרא ששתי המשניות משלימות זו את זו, דתחילה מאכילים אותו לחם צר ומים לחץ, ולבסוף מאכילים אותו שעורים כדי שיבקעו מעיו.

והביאור בזה, דאין עונשי התורה סתם לשם התראה שלא יעזו אחרים לעבור, אף על פי שבודאי התורה אומרת שהנשואים ישמעו וייראו, אלא כל עונשי התורה הרי הם תיקון לחטא, וכפי הפגם כן הוא העונש שמתקנו, וממילא לא שייך תיקון עוון זה לתיקון עוון אחר, וכי ניתן תרופה למחלה קשה לחולה במחלה אחרת קלה יותר ונאמר קל וחומר, ודאי שלא שייך לומר כן, ולכן היינו פוטרים את הנסקל שהתערב כיון שאי אפשר לתת לו את תיקונו, אין טעם להרגו, ואדרבה, אסור להרגו. אמנם אם מותרה לדבר החמור הוי מותרה לדבר הקל, אמרינן דגם הסייף כלול בסקילה, ואף שאין תיקון גמור, מכל מקום תיקון פורתא שייך, ואין זה הורג אדם לשוא, ובעומק יותר, פשוט שכל פגם הגדול מחבירו פוגם אף בדרגות הנמוכות ממנו, דבכלל מאתים מנה, וממילא יהיה לו תיקון פורתא, וד"ל. ועיין עוד בענין כיפה במה שנכתוב בזה א"ה.

דף פ"א ע"א

לא תימא ליה לאבוך הכי וכו' אלא אומר לו אבא, מקרא כתוב בתורה כך.

הקשה רבינו יהונתן מלוניל דמה בכך שמביישו, כיון דסוף סוף עבר על דברי תורה אמרינן אין עצה ואין תבונה לנגד ה' [ברכות י"ט ע"ב], וכתב דלא דמי להא, דכיון דיכול לקיים את שתיקה שיאמר לו בדרך כבוד שאומר לו אבא כך כתיב בתורה והוא מאיליו מרגיש בעצמו שטעה ויחזור בו.

אל ההרים לא אכל וכו'.

ביאר רבינו המהר"ל, כי מי שאוכל בזכות אבות אינו בריה בעצמו. ומה שאמר שלא הלך בקומה זקופה אין עליו יראת שמים וכאילו אין לו אלוה. ואל אשת רעהו לא קרב שלא ירד לאומנות של חברו כי האומנות נקרא אשה לאדם שמתפרנס ממנו והאומנות עזר לו כמו שהאשה עזרתו, ומי שירד לאומנותו של חברו מתחבר לאשת חברו. ודבר זה אין ראוי, כי הש"י נתן לכל בריה שיוכל לעמוד בו, ולא יכנס אל מה ששייך לחבירו. ואל אשה נדה לא קרב שלא נהנה מקופה של צדקה, כי כמו שהאומנות נקרא אשת רעהו לפי שהאומנות היא מחיה לאדם כמו האשה שהיא עזרתו, כך נקרא קופה של צדקה אשה שהיא מפרנסת האדם, רק שהוא מרוחק מן האדם, כמו הנדה שהיא מרוחקת כך הוא קופה של צדקה. וכתב המהר"ל שהוא ענין שלימות האדם, שיהיה שלם מעצמו, שלם עם בוראו ושלם עם זולתו, דכבר התבאר פעמים הרבה מאוד כי שלימות האדם היא כשהוא מעצמו, ולא שיתלה בזולתו, וכנגד זה אמר שלא אכל בזכות אבותיו שאם אכל בזכות אבותיו הרי אינו בריה בעצמו שהרי אין עומד בעצמו. והשני שהיה שלם עם בוראו וכנגד זה אמר

והנה סוגיא זו צריכה לפנים ולפנים, דצריך להבין מדוע מאכילים אותו כנ"ל, יכניסו אותו לכיפה וימות ברעב, או שיתנו לפניו אוכל ובו סם המות, דהרי זאת הכוונה, להמיתו שם. ועוד, שבכל חייבי מיתות למדנו יסוד גדול ממה שאמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך, ודרשו חז"ל ברור לו מיתה יפה, והרבה הלכות יסודיות נלמדו מזה, ומדוע כאן ממיתים אותו במיתה מנוולת שאין כמותה.

ובר מן דין, בגמרא אמרינן דמאי כיפה, אמר רב יהודה מלא קומתו, וכתב הרמב"ם [הלכות סנהדרין פרק י"ח הלכה ד'] דהוא מקום צר כפי קומתו ואינו יכול לשכב בו, ולכאורה אין קשר בין מצב זה שהוא כל הזמן בעמידה למה שאנו רוצים שתהיה כריסו נבקעת, והוא סתם עינוי, שיכול להמשך זמן רב עד שימות, ומניין לקחנו דין כזה לענותו, דבר שאינו באף מיתת בית דין, דאדרבה אין מענים את דינו ומשקים אותו יין עם לבונה כדי שתטרף דעתו. ועוד לא התפרש אם מניחים לו לצאת משם לנקביו, דלכאורה אם לא הרי בזיון כפול ומכופל עוד טרם שימות, וכיצד הוא נפטר שם מן התפילה ומן התפילין ומכל מצוות האמורות בתורה. ועוד צריך להבין למה דוקא בשני דברים אלו כונסים אותו לכפה, ואם תאמר שזו רק דוגמא בעלמא, מה הכלל בדבר זה.

והנה הר"ן האריך בענין זה דכיפה, וכתב, יש לדקדק בזו ובכל השנויים במשנתנו בכיפה ובקנאין פוגעין בו אם הם מתקנת חכמים כענין שאמרו בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, או אם הם הלכה למשה מסיני. והוכיח שם דהוא ודאי דהלכה למשה מסיני הם, דאם נאמר שהוא מדבריהם מטעם מכין ועונשין, קשה, דדין זה דמכין ועונשין ליתיה אלא לצורך שעה לפי ראות עיני הב"ד, אבל אי אפשר לעשות תקנה קבועה, שאין נביא רשאי לחדש דבר ומצוה עולמית וכ"ש לחדש מיתה למי שאינו מחוייב לה תקנה עולמית. ע"כ. וכן כתב הרמ"ה בפשיטות דהוא הלכה למשה מסיני.

והואיל והוא הלכה למשה מסיני למעשה כמעט כל מה שעוררנו לעיל מיושב, דאם היא תקנת חכמים יש לשאול מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לענותו ולהתעלל בו בדברים שאין אף בחמורות שבחמורות, אבל הואיל והיא הלכה למשה מסיני לא קשיא מידי, דאימא דכך נתנה הלכה.

אמנם פטור בלא כלום אי אפשר, דעדיין הדברים מרפסן איגרי, דהורג נפש בעדים מיתתו בסיף, אף שהתרו בו והתיר עצמו למיתה, ומי שהרג בלא עדים ממיתים אותו במיתה משונה... וקל וחומר בלקה ושנה במלקות של כריתות דאכתי קל הוא יותר ממיתות בית דין, ואף שהתיר עצמו למיתה מכל מקום מה מקום למיתה מנוולת זו.

והנה בפשטות דין כיפה הוא רק לעבירות אלו, ורבינו המאירי כתב לענין ההורג נפשות שלא בעדים אלא שלא היתה שם התראה או שלא היתה שם התראה המספקת או שהוכחשו העדים בבדיקות ולא בחקירות, וכתב דמפני ישובו של עולם יש בעבירה זו חומרא גדולה לענינים אלו יותר לשאר עבירות אף של ע"ז, וכמו שנאמר באחאב ויצא הרוח זה רוחו של נבות כלומר שעליו נחתם גזר דינו אף על פי שהיה בידו עון ע"ז, ואף על פי שלא הרג הוא אלא שסבב. ובזה מובן מדוע ממיתים אותו במיתה משונה זו. אבל באמת יש טעם אחד לשני הדברים, דמי שהורגים אותו על עבירה שעבר, הרי אמרינן שתקפו יצרו ולכן עשה מה שעשה, שהרי מי הוא זה ואי זה הוא שיתרו בו למיתה ויאמר אף על פי כן ועל מנת כן אני עושה, רק אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות ולכן הוא כאחד שאין בו דעת באותו זמן, ומכל מקום הואיל וחטא ופגם בא העונש להיטיבו באחריתו מהפגם הגדול הזה. אבל מי שמתיר עצמו לעבירה פעם אחת ושנים, ועבירה שמכלה מנפש ועד בשר, דהיינו חייבי כריתות, ולדעת הרמב"ם אף חיובי מיתות בית דין, הרי הוא אינו מחשיב כלל את נפשו וגופו, שהפגם אינו רק בנפש שנתנה לו הבורא יתברך, אלא אף בגוף שקיבל שצריך להיות גוף קדוש. וכן מי שהורג נפשות, הרי הוא גם כן מזלזל בנפשות ישראל ובגופם, ולכן מידה כנגד מידה מזלזלים בו במיתה משונה ומנוולת, ולא ככל חייבי מיתות שבוררים להם מיתה יפה.

ויש לומר דהא דאין ממיתים אותו ברעב אלא מביאים אותו למצב שהוא גורם מיתה לעצמו, נלמד מדרשת ריש לקיש, מתמותת רשע רעה, שהרעה שהביא על עצמו היא תמותתו, ולכן גם לא מאכילים אותו סם המות, אף שהוא אוכלו מרצונו, שכאן אנו ממיתים אותו ולא הוא את עצמו, וד"ל.

והיכא רמיזה אמר ריש לקיש תמותת רשע רעה.

כתב רש"י דזו ראייה לדין כיפה, תמותת רשע רעה, מי שהחזיק רשע תמיתתו רעתו, אלמא, מוחזק רשע בר מיתה הוא. והקשה הבן יהודה איך נרמז זה בקרא, והלא הכתוב לפי פשוטו כך הוא פירוש, דהרעה שעושה הרשע היא תמותתו, כי ההורג יהרג נפש תחת נפש, וכן שאר מיתות בית דין סקילה שריפה וחנק בהם ימות הרשע בעבור רעתו, כל חד כדינו, ומנא לן לפרש דקאי הכתוב על מין מיתה זו של כיפה. וכתב דנראה דאם הכתוב קאי על מיתות בית דין מאי קמשמע לן, פשיטא וזיל קרי בי רב הוא, דמפורש בתורה ההורג נפש יהרג והמחלל שבת יסקל, וכן שאר מיתות בכולהו איכא ילפותא מן המקרא, ואם לא הרג לא יהרג ואם לא חילל שבת לא יסקל, ומאי קמשמע לן האי קרא דתמותת רשע רעה, לכן מוכרח לפרש הכתוב דקאי על מיתה זו דמכניסים אותו לכיפה שהוא דבר חדש שלא נתפרש

והאדם נדבק ונאחז בו:

והתורת חיים פירש שהראיה שממיתים אותו על ידי יסורין, דרעה היינו יסורין כמו חטאים תרדף רעה ביום רעה ימלטחו ה', ולכך מכניסין אותו בכיפה ומאכילין וכו' עד שמת ביסורין דלא כשאר חייבי מיתות שממיתין אותן בידים ומת מיד. ויש להוסיף שלכן הביאה הגמרא הא דריש לקיש אחר שאמרו שם מאי כיפה מלא קומתו, דהיינו שאינו יכול לא לשבת ולא לישון, ועל זה שאלו היכא רמיזא, דעל עצם דין כיפה בפשטות הוי הלכה למשה מסיני ולא צריך רמזים עלה. ולעיל כתבנו אופן אחר בדרשת ריש לקיש.

בכתוב, ונעשה העונש דוגמת הרשעה שהוא הרג את חבירו וגרם להכניסו ולהביאו בקבר שהוא מקום צר, לכך מכניסים אותו לכיפה, והוא עשה מעשה בהמה שאוכלת שעורים, לכך מאכילין אותו שעורים והמה יהיו סיבת מיתתו, וזו היא כונת הכתוב תמותת רשע רעה שימיתו ויענישו אותו דוגמת הרעה שעשה:

ובזה יובן הטעם שהביא תלמודא דרשה של לא ידע האדם עתו וכו' סמוך לדרשה זו דתמותת רשע רעה, והוא דדריש רעה על חכה שנקראת רעה בשביל שגוף הדג נאחז בה, ואינה כמצודה שהדג עומד בחלל שלה והוא שט והולך ובא בקרבה, וכן יש לפרש רעה זו של פסוק תמותת רשע רעה דקאי על כיפה שהיא מקום צר